

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів», яка відбулася 27-28 листопада 2015 р. у м. Братислава (Словацька республіка).

Секція: Кримінальне право, криминологія, кримінальний процес, криміналістика

Щодо необхідності дослідження особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля

О. В. Нарожна,
старший викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Поняття та значення криміналістичної характеристики злочинів розглядалося, досліджувалося у багатьох наукових працях, їй були присвячені окремі конференції, але ще залишається достатньо «білих плям» щодо аналізу цієї наукової категорії взагалі, та при визначенні поняття та структурних елементів у криміналістичній характеристиці злочинів проти довкілля (екологічних злочинів), зокрема. При дослідженні будь-якої приватної методики розслідування виникає потреба звернутися до криміналістичної характеристики злочинів, оскільки вона традиційно входить до структури такої методики, а деякі науковці виносять її як структурний елемент на перше місце [1, с. 692; 2, с. 7; 3, с. 340; 4, с. 546].

Специфіка розслідування такого екологічного злочину, як порушення правил охорони або використання надр, полягає у тому, що воно пов'язано із залученням значної кількості фахівців різних галузей знань, тому розслідування стає складним, дорогим та тривалим. Ускладнення розслідування обумовлено ще й тим, що співробітники правоохоронних органів часто не беруть до уваги сутність криміналістичної характеристики екологічних злочинів вказаного виду, недооцінюють необхідність негайного виявлення та вилучення слідів з місця події, аналізу способів вчинення злочину або особи злочинця тощо.

Велика кількість визначень поняття криміналістичної характеристики злочинів вимагає їх аналізу, тому ми наведено декілька основних позицій, щодо сутності криміналістичної характеристики та визначають її структуру.

Так, Шепітько В. Ю. визначає криміналістичну характеристику як систему відомостей (інформації) про криміналістично значимі ознаки злочинів певного виду, що відображає залежності між ними та слугує побудові та перевірці слідчих версій в розслідуванні конкретних злочинів. Структура криміналістичної характеристики містить такі основні елементи: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя та засоби вчинення злочину; 5) предмет; 6) особу потерпілого; 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину [5, с. 253].

На думку Радаєва В. В., криміналістична характеристика – це система відомостей про типові елементи ситуацій вчинення злочинів певних категорій, криміналістичних зв'язках між цими елементами та особливостях механізму слідоутворення. У переліку елементів структури криміналістичної характеристики автор обмежується лише трьома елементами, але, досліджуючи питання використання криміналістичної характеристики у слідчій практиці, ширше розкриває зміст цих елементів та, зокрема, вказує на необхідність дослідження особи злочинця, особливо при побудові версій [6, с. 4].

Слід прийняти до уваги позицію Кузьмічова В. С. та Прокопенка Г. І., які вважають, що криміналістичною характеристикою є своєрідна інформаційна модель, що становить якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) злочинів. Структура криміналістичної характеристики злочинів визначена авторами як система взаємопов'язаних елементів: предмет безпосереднього злочинного посягання, спосіб вчинення злочинів, типова “слідова картина” злочину, особа злочинця, особа потерпілого [7, с. 252].

Книженко С. О., присвятивши вивченню проблеми криміналістичної характеристики своє дисертаційне дослідження, стверджує, що

криміналістична характеристика екологічних злочинів визначається як система узагальнених слідчою та судовою практикою криміналістично значущих даних про ознаки злочинних посягань у сфері довкілля, особистісні якості особи злочинця, предмет злочинного посягання, способи злочину, обстановку, сліди та інші наслідки злочинної діяльності, знання і використання яких мають важливе значення для виявлення, розслідування екологічних злочинів та їх запобігання.

До основних елементів криміналістичної характеристики зазначених злочинів науковець відносить: характеристику особистісних якостей та рольових функцій суб'єктів, характеристику предмета злочинного посягання, характеристику способів та обстановки вчинення екологічних злочинів, характеристику слідів та наслідків злочинної діяльності або бездіяльності [8, с. 9].

Таким чином, незважаючи на значну кількість думок про сутність криміналістичної характеристики, науковці поєднуються основною тезою, що криміналістична характеристика – завжди система пов'язаних елементів. Але щодо системи цих елементів єдиної думки немає, та й не спостерігається пріоритет одного структурного елементу над іншим, тобто при бажанні неможливо створити певну структуру за ієрархією. Лише з великою долею вірогідності можна виділити основні та менш розповсюджені структурні елементи для певного виду злочину. Тому ми вважаємо, що перелік елементів структури криміналістичної характеристики та порядок їх у цій структурі залежить від специфіки конкретного виду злочинів. Взаємозалежність елементів у підсумку може утворити типову модель певного виду злочинів. Тоді на її основі можливо встановити інші, досі невідомі, елементи. Також це дозволяє організувати процес розслідування в цілому, перевірити найбільш вірогідні версії з найменшими часовими витратами. Звичайно, неможна під час розслідування обмежуватися виокремленням елементів криміналістичної характеристики і вважати це шаблоном або «матрицею» розслідування. Використання знань про

криміналістичну характеристику злочину не повинно заважати творчому підходу до розслідування злочинів, а має допомагати, наприклад, надавати первинну інформацію або доповнювати його.

Отже, науковці наводять різні за складом переліки елементів криміналістичної характеристики, при цьому особу злочинця як структурний елемент не відкидає ніхто. Проаналізуємо його на прикладі злочинів проти довкілля. Особа злочинця при розслідуванні вказаного виду злочинів має певні відмінності (особливості).

Дослідження особи, що вчинила екологічний злочин, передбачає дослідження видів соціальних характеристик, які допомагають виявити усі її структуроутворюючі елементи. Система цих соціальних характеристик включає у себе кримінально-правову, соціально-демографічну, соціально-психологічну та індивідуально-психологічну характеристики. Кримінально-правова характеристика заснована на таких кримінально-правових критеріях як вид, характер та ступінь тяжкості вчиненого злочину, співучасть, повторність, форма вини тощо. Соціально-демографічна характеристика представляє собою інформацію про соціальний статус, зв'язки та соціальні ролі особи. Це істотний компонент соціального уявлення про особу екологічного злочинця, адже надає слідчому і анкетні дані: стать, вік, освіта, рід суспільної діяльності, сімейний стан тощо. Розкриття соціально-психологічної характеристики сприяє виявленню механізмів взаємодії особи з найближчим оточенням, виявлення несприятливих умов для формування особистості. Слідчий таким чином отримує інформацію про соціально-рольові функції індивіда, його статус у родині, у трудовому колективі. Насамкінець, індивідуально-психологічна характеристик особи охоплює моральні якості особи: погляди, інтереси, самовизначення, спрямованість, характер.

Узагальнена характеристика осіб, що вчиняють злочини, та їх дослідження дозволяють виявити типові особливості, притаманні певним

групам, та вжити відповідних заходів щодо успішного розслідування цього виду злочинів.

Окремі групи осіб, що вчинили екологічні злочини, володіють схожими специфічними характеристиками. Так, більшість злочинців – особи, що вчинили екологічні злочини умисно. Вони йдуть на вчинення злочину вимушено (наприклад, через важке матеріальне становище, збіг тяжких життєвих обставин). Також доволі розповсюджені випадки, коли злочинці займаються злочинною діяльністю як промислом.

Відносно меншу групу складають екологічні злочинці, які вчиняють вказані злочинні діяння з необережності.

Аналіз ознак особи екологічних злочинців призводить до наступних висновків: по-перше, узагальнена характеристика осіб, що вчиняють злочини, та їх дослідження дозволяють виявити типові особливості, притаманні певним групам, та вжити відповідних заходів щодо успішного розслідування цього виду злочинів. По-друге, окремі групи осіб мають схожі специфічні характеристики.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : [учебник для вузов] / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. / [Под ред. заслуженного деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство НОРМА, 2003. – 992 с.
2. Герасимов И. Ф. Криміналістическіє характеристики преступлений в структуре частных методик / И. Ф. Герасимов // Криміналістическіє характеристики в методике расследования преступлений / Межвузовский сборник научных трудов. – Вып. 69. – Свердловск, УрГУ, 1978. – 155 с. – С. 5-10.
3. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. П. Шеремет. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
4. Криміналістика: Учебник / [Отв. ред. Н. П. Яблоков]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
5. Шепитько В. Ю. Криміналістика : [Курс лекцій] / В. Ю. Шепитько. – Издание третье. – Х. : ООО “Одиссей”, 2006. – 368 с.
6. Радаев В. В. Криміналістическа характеристика преступление и ее использование в следственной практике: [Лекция] / В. В. Радаев. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. – 24 с.

7. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: Навч. посіб. / [За заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.
8. Кніженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / С. О. Кніженко. – Харків, 2006. – 19 с.